

19304

SMÅLAND

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

Hässleby

25/3 1948

13/4 "

Nilsson, K.J., 1948

Svar på ULMA:s frågelista 27 Åkerns
beredning

99 bl.4:o

2 fotogr.

2 teckn., varav i å
baks.till s.23

(pag.till 101)

19304

Ex 051

1

efterrens beredning sädd och bedskap.

Då jag i det följande i all
enkelhet vill berätta om äkerbruket
och dess ärfoderliga bedskap, så angår
jag emellertid den nyare tidens seder
och bruk, ty dock är mig delvis ob-
ekanta, utan jag kallar mig vid
tidens om 25 år tillbaka, då jag
som pojke såg dem gamla redskapen
ä från hjälpa till vid jordbruket
den nya tiden är helt annorlunda
än den föregående, för att när
göda, jorden har blivit omarbetad
till en annan kvalitet, redskapen lika
så, nya metoder är uppfunnna, nya
sädslag är importerade, omskötta från
axar till häst, vinstresset för jordbruket

fårslöat, med ett ord, det har blivit
en ny tid, inte på vissa delar utan
på allt till och med mytt folk.

Den gamla goda jorden som våra
förfäder under svett & svöda transjle
ofta under hunger arbetade upp,
brot är stensöjde, den har blivit
en västas värde lös hagarna, ty
flera tusen hektar jord är utlagt
till hagarna. Så är det berättigt
i Småland & andra landskap är för
mig obekant. Här i Småland brytes
jorden med spett - spade och karka.
ty här är sten och grusjord & der-
= som vittnar alla gamla kösen som
finns över allt i våra marker eller
(Hagar) tusentals av dem plöckades till
= kopa på den tiden som brände fjällen.
Brände (Svedjeland) sådana, har jag själv
plöckat ihop.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
K. J. Nilsson. 1948. HÄSSLEBY
SMÅL.
Frgl. 27

för att beseda en ågmark till en
 åker så utsöktes först markens läge
 och lämplighet, det fick ej var sank
 (vattensjuk) mark, ej bottenberg (Berg i
 botten) ty då blev det en storkäker
 der torran brände med vid torrar
 man kunde inte odla (Bryta) en
 åker der man huggit grön växande
 skog, utom på en plats där man
 avväskat skogen flera år tillbaka
 så att stubba och rötter var kvar.
 Men i skogens ställe så var området
 beväxt med buskar, dessa måste bort
 före brytningen (odlingen) att få upp
 de stora buskarna med alla rötterna det
 var ej lätt, men så fanns en Bonde
 Sven Petter i Dahl på ett knep, jag
 var med ty jag var drängapsack der
 jag var då 14 år. Det skulle odlas

Landsmålarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson. 1948 HÄSLEBY
 SMÅL.
 Fagl. 27

en liten Lycka (litet gårde) (liten
 åker), han gick hem efter de stora
 oxarna, och två järnlisar (kättingar)
 kopplade dem samman, ena ändan
 band vi om busken, och den andra
 om staket mellan oxarna, så så körde
 vi astad. På detta sätt ryckte vi
 upp alla buskarna med de flästa rötter
 och såuliga kausje gick av.

Buskarna lages i högar för att brännas

Sedan började brytningen, man
 lade ut en lång stång, så tog man
 rottyxor Fig. 1 och högg en rad gänt
 stängen för att torven skulle skilja
 sig åt, sedan vänder grästorven med
 med järnspettet (Höststänga), sedan tog
 vi körhackan Fig. 3. och hackade upp
 jorden så tog bort all sten, sedan
 tog vi Spaden Fig. 8 B så öste upp jorden

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson. 1948. HÄSLEBY
 SMÅL.
 Frgl. 27

sedan flyttades stängen så långt att
man åter fick en toraräbba lika en
bred Plogtist, och så högg man en ny
rand vid stängen och vände den med
spetten. Liksom den första. På detta
sätt höll man på tills hela området
var upprettat. Under arbetet så kom
man på stenar så stora att det ej
gick att häva dem med spetten, då
hadde man en grövre trästäng (Lanna)
en (håvstäng) denna håvstäng gjordes
lite bladformig i storändan, på den
på spikades en gammal hästsko, för
att den ej skulle slänta, nu gjorde
man ett hål med spaden i kroppen
under stenen, och där satte man ner
(Lanna) håvstängen, och gick ut till
andra ändan och vickade sig på, på
detta sätt vickade man upp de stora.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
K. J. Nilsson. 1948. HÄSLEBY
SMÅL.
Frgl. 27

När kom man ofta på så stora
att dom ej kunde vicktas upp, dessa
kallades för jordfasta stenar (jordstenar)
men det var då ej brukligt att
spränga bort jordstenar utan dom
fick kvarligga till kommande tider.

Rostyrar kunde ej användas att
hugga träd med ty den behövdes ej
att slipas vid jordhuggning, ty det
var alltid sen i hugganden.

Om man nybrutna jorden eller åker
= den fick man lägga så ett år eller två.

Under denna tid så kunde odlingen
Stenstojas (köra bort stenar) hade man
dragkraft så slog dem i hop en blåsa
av ett par grövre björkplank, eller
en Sugga (sten-sugga) av ett par lite
krokiga stockar cirka två meter lång
med plankbitar på båden över stock
= arne.

på denna så. Ki Kälke lassades stenen.

Hadde man nu ingen dragkraft så
hadde man en så. stensjörm, den
var ett par krokiga skakmar eller
armar, under nedre ändarna var
en trä rulle någon halv meter från
ändarna, med tvärstavar över all
lassa stenen på, denna björnvagn drog
som en dragkärra, men den måste dra-
gas på två plank, ej på bara jorden.

Detta var verktygen för stensjörm.

Rotyxan användes ofta vid stensjörm
om det fanns träd i närheten,
men den rotyxan måste vara
stipad och vass ägg. Vi plöjning
förelkom aldrig yxa, men möjligen
~~en~~ en spetsig torvhooka, för att hacka
upp vid jordstenarna med der man
ej kom fram med äckret (örjökroken)

På Småtandsjorden blev aldrig några
jordsklumpar, det förekom på Lerjorden
men grästörvar var mera vanligt.

Slubbor för jordkocken är ett
obekant redskap vid jordbruket här.

Flåhackan till kom på
1880-talet då mossodlingen började på
allvar, vid det vanliga åkerjordsarbetet
användes aldrig flåhacka, der det
var sten och gräs, ty en flåhacka
måste alltid vara skarp slipad. Namnet
flåhacka har troligast tillkommit
deras att man flådde av en viss
yta av gräs eller mossmattan, den
torra som flåddes av var bärka, 2.
tum tjock, både tvärs och på bus-
skar högs av på detta sätt, då man
muckade torren på hackan, så vickade
man till så att torren blev vänd om.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
K. J. Nilsson. 1948. HÄSLEBY
SMÅL.
Frgl. 27

Flåbackan användes också vid djuphackning på mossstegar, ty det gick ty att plöjja förste gången, det måste hackas så djupt som en Plog gick djupt, detta sätt var att nyodla den mossstege, den flädda gräskorren den brändes på vatten der den låg, men den grövre djuphackade den karvades sönder så den om något är fätt torra och retna, vid denna harvning ä användes harven Fig: 29. eller Fig: 27. dessa båda gör samma arbete men fordrar olika dragkraft, den stora gör tyngre ty den har flera pinsar. Harvningen utfördes här i alla riktningar både kors ä tvärs ä runt om kring och flera omgångar för att få en lös mylla. Harvningen utfördes i fortstäden.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson. 1948. HÄSSLEBY
 SMÅL.
 Frgl. 27

Knatten (Harka) Träharka

Fig: 5:2 i dessa kunde vara träpinor
 då var det en Träharka, var det
 järnpinor så var det järnpinnaharka,
 den sistnämnda användes då man
 brände kolnitar för att harka ut kol-
 med, likaså Fig: 4. för att bryta loss
 kolen med då milen rövdes, och
 därför fick den namnet Kolharka
 den användes högst sällan vid jord-
 bruket, men vid Svedjölund så
 användes den för att dra ihop
 trä och bräte med (trä-pinnar grenar)
 Senare Kolharka hade tre delar, det
 harkeskaftet - harkepinna - harkeskärlet
 eller (harkehuset) i det sätt Pinnarna.
 Harkan Fig 5:2 helt av järn med krökta
 klar (Pinnar) den kallades för dyngel-
 harka, och användes vid urlassning av

gödsellass (dyngelass) denna gödselkratta hade man också i dyngestuen (gödselhögen) till att hacka sönder gödslen med.

denna barka hade man också till att räsna kop ogräs med på åkrarna.

Krattan bestod av tre delar, skaftet Pinnpartiet smitt i ett stycke, samt en ring som höll den fast vid skaf= set, med två spikar. En annan räsna var den vanliga Hörnäsän med korta pinnar, arton till antalet, dessa räs= pinnar var vanligast av syrenträ eller Rönträ, dessa båda träslag är ett segt och starkt trä, Hörnäsän har likt Holbarkan tre beståndsdelar nämligen skaft- Pinnar och pinnskudet (Räsekarlet) Övriga benämningar på krattan och barkor är obekanta, som användes i andra landsdelar

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
K. J. Nilsson. 1948. HÄSLEBY
SMÅL.
Frgl. 27

Bjöskriskvasten var ett verktyg
 som användes både inom och utom
 hus, det fanns då inga borst eller kvast-
 fabriker, utan kvastar i borstlar till-
 verkades i hemmen av flera olika
 ämnen såsom barrfattigt granris - kugg-
 massa - långt blåbärris samt Bjöskris
 det sistnämnda förmodligen ty då
 man slitit bort den mjuka
 delen på en riskvast så tog man
 den sedan till ladugården, och så
 stensopning, sådan sopning förekom
 alltid vid sädd av all slags säd,
 ty då man sådde för hand så
 göll säden lika över allt i lika
 på stenarna, och därför måste den
 sopas av för att komma i jorden.
 Då kvasten var ny i mjuk så an-
 vändes den också på lojen (Loakvasten)

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson. 1948. HÄSLEBY
 SMÅL.
 Frgl. 27

Trägrepar (Dyrgegrepar) besto av Trä,
 som bestod av 6 delar de trehorniga
 Fig 7:12 den största delen kallades
 skafthornet de båda andra sidhorn
 de tre ståarna grepsläar, denna greps
 = modell är småländsk liksom Halltänst,
 men i Småland sättes vi på järnbestag
 på spetsarna, för att tränga
 in lättare vid arbetet. Grepen an-
 = vändes huvudsakligast vid lossning
 och spridning av gödsel, samt då
 man skulle ösa - häva rengörda kallar
 och farkällar, samt ox och kolås
 (Kospiltar) & slutet av 1870 talet så
 började dom tillverka Grepar av
 järn Fig 7:13 med flata horn, dom
 var ganska tunga, men gick bättre
 att arbeta med, ty dom inträngde
 lätt i gödselhögen, Stålgrepar fanns ej.

Landsmålarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson. 1948. HÄSSLEBY
 SMÅL.
 Fgl. 27

De första handelsmiddels greparna inom
 vår socken var år 1882. jag var då
 16 år. Det var en smed vid namn
 Wenne en gammal spiksmed, han
 började tillverka grepar av stål men
 även som blev ganska tunga, jag
 var där då som lärespojke, vi gjorde
 en rörformig byssa (stolk) att sätta
 skaftet uti samt kantstående klor
 eller horn. För att ej böjja sig så
 lätt. Spadar 8: I 8: II järnskodda
 är den äldsta typ eller modell jag sett
 och vet om, stålspadar fanns ej och ej
 stålplåt. Dessa järnskodda användes
 till all sårts grävning, någon olika
 benämning på formen hörde jag ej,
 den mest använda formen var Fig 8: II
 spetsformig ty som slets under tiden
 så som blev snart tvärspadar.

Landsmålarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson. 1948. HÄSSLEBY
 SMÅL.
 Fgl. 27

Skovlar av trä järnfärdiga är en
 grönnas stock vilken klödes till två
 halvor, sedan arbetades dom med ylar
 och lyvel tills man fick den form
 man önskade. Skovlen B. III utvisar
 en vanlig snöskovel, och användes en-
 last för snöskotning. Men i Småland
 sattes det ej något järnbeslag på den
 ty dels blev dom tyngre, och dels
 vilde snön fastna vid beslaget
 dessa skovlar var platta och släta
 Lagärsskovel (Laggeskovel) var
 också platt men ej så stor, på den
 väntes det ofta om plät på ändan
 för att den ej skulle spricka
 En annan skovel (Låaskovel)
 sådeskoveln tillverkades på samma sätt
 men den verkades likt en skyffel
 med ganska höga kantar, med den
 öste man såden

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson. 1948. HÄSLEBY
 SMÅL.
 Frgl. 27

Stickspadar (slöntspadar) som användes vid dikengrävning på mossjord måste vara skarpslipade, var det diken med grus och sten så användes den vanliga spaden och korphacka (Korpen) att hugga loss med. Verktyg för tistelskärning är obekant, ty såd och tistel fick växa tillsammans

Tistelroten måste agas och tass bort på den tiden jorden ej var besädd, det gick bäst att plöjja eller ädert (ärja) och harva, och då rävsa kop tistelroten med hö = rävsa och höra eller bära bort den

Så fort det blev import för grepar och spadar från Amerika så försvann de gamla träspadarna, fast det tog några år i övergångstid, ty allmänheten trodde ej att de smäckra greparna höll.

Järnspelet (kaststängar) var av
särskilt järn liksom två meter lång, som-
liga längre och andra kortare, betydligt
nyssket lång och grova, som användes
som Lössia (Håstäng) (Håskitta).

Dessa smiddes av en smätsmedja eller
Hammsmedja, som var dyra på den
tiden, det var inte många bönder som
hadde råd att köpa sig en, men som
lärnade av varandra. De småspetten an-
vändes att kasta ett höt med t.x.p. då man
kägade en jerdsgård eller när man kätade
med krakar (bådesstörare). Skulle man sätta
upp en grindsstolpe, så hadden man ett
spett att kasta loss (spetta loss)

Stenslögga (Stenknoster) då man
slog sönder sten, som hadde två slag-
göror ett på varje ända, och skraftet
i mitten, den användes också då man

Klax grovare stöckar till florad (panna =
 = ved) men då måste man ha en järn =
 kil (jernaegg) att slå på ty (träegg)
 bäst ej. Ett ordinarie stenknostr
 vägde omkring 5 kilo. Sedan hadde
 mindre Borrslägga då man borrade sten
 dom vägde cirka två kilo, eller $1\frac{1}{2}$
 om dom användes för en hand.

Stenborret var en smitt järn, stål =
 = bore förs ej, detta järnbore stälades
 i ena kantska båda ändarna, men så =
 = skilt sen som skulle skära i stenen
 men det gick ej bra, ty borret tog
 stenkning vid slagningen så det
 hände ofta att det satte sig fast
 i stenen och så var både borret
 och arbetet fördorad, så dant före =
 = komer ej nu mer sedan borret
 uppfans och kom i allsamt bruk

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson. 1948. HÄSLEBY

SMÅL.
 Frgl. 27

Dragdon, i det ordet inbegripes
 alla delarna som tillhör dragvagnen.
 Sedan delar man upp dessa delar
 till de olika föremålen som skall
 dragas, både på åkern och vägar
 både i par och (enbrett) en dragare
 Alla dragskaklar var av björkträ
 dels färdigbearbetade med yxa och kyrvel och
 dels bearbetade endast arbarkade.

Fig: 9I-9R Harndrag (Hareskakel) dessa
 kunde användas var för sig till en
 dragare, antingen en ox eller en
 häst, kroken häckades i draget på
 lantkarren Fig 9I. Häcktade man nu
 de båda harndragen, på svängeln, drag-
 vägen Fig: 9III så användes två dra-
 gare två hästar ej oxar. Nu häktades
 den stora parsvängeln (vägen) i dra-
 get på lantkarren Fig: 9IV stora karren.

Landsmålarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson, 1948 HÄSLEBY
 SMÅL.
 Fgl. 27

dessa bann var för stor för en
 dragare, detta pordrag kan ha tagas för
 plogen Fig 24, den är för två dragare,
 liksom Fig 23. Detta pordrag är det
 mest vanliga även i nutid, med undantag
 att i nutid, så användes höttung i
 stället för trästängeln, svänglar på vagen
 lika nutid. Dragskacklen för en
 dragare Fig: 10. I. för häst eller en ox
 skacklen (skacklen) passar till ådret
 (ärjekroken) Fig 14. Ädret (ärjekroken)
 Fig 15. är Smålands modäll för oxar
 det kan sägas att det är både gammal
 och ny modäll, denna ärder modäll
 användes vid tväring av jorden, samt
 vid sättning och upptagning av potatis
 Nu har hästen trängt oxen ut
 skackten (skackten) och kan dras med
 ådret Fig: 16. Nu senast ärder av järn

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson. 1948. HÄSLEBY
 SMÅL.
 Frgl. 27

Alla önsiga ädelkrokar är obekanta
 Stålok för oxar, är mycket olika
 de Småländska, i de småländska finns ej
 de fyra stäarna. Följ utan oket är
 slätt, Kroken på det kan nästan vara
 densamma, likaså dragningen (tiseen)
 eller (tistaringen) den långa stängen A
 på ödert is. sätts genom denna tistaring
 och löses utanför ^{med tråpinn} ringen för dragningen
 För att oket ej skall glida och nack-
 ren på oxen där han drager, så är
 det ringar i oket mitt för nacken, i
 dessa ringar är två remmar i ögel-
 form, av dessa lögs en ben om varje
 horn, dessa remmar håller oxarna
 samman, vid styrningen har man ju
 tårnen om isicke örat mellan dem
 i somliga delar av landet har dessa
 tårnen i en gränna fäst om klubben.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson. 1948. HÄSLEBY

SMÅL.
 Frgl. 27

Perrvägen (Swängelvägen) användes ej vid andra tillfällen än när man körde kor med hästar, då man körde med oxar hade man en rak stång mellan oxarna i nedre ändan hade man en kro och järn eller trä, kroken fastsattes på så sätt att man vek om ett järn om ändan och i det sättet man järnkroken.

Var det nu en träkrok så borrades ett hål i kroken och ett i stängen på genom dessa sattes en järndubb (dubb) detta kallades för oxskäfting, och användes för både kor och Plog. Ritning Fl: 1.

Dragstång (skäfting) till vagn för oxar. Fl: 2 till vagn för hästar, om man använde stora swängelvägen och lade den över stängen med järndubb genom utan denna swängelväg, så kunde stängen användas även för oxar.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
K. J. Nilsson. 1948. HÄSSLEBY
SMÅL.
Frgl. 27

Fig: 1. Skräftung till vagn för oxar

Fig: 2. Parstäng för hästar, till vagn
(betankastning)

Den senare kan ommanteras till vagnsdrag
för oxar

Fig: 3. Fjärjekrok, den kan vara
en vanlig krokväxt ferdsgårdsstör.

Fig 4 dragak, för en ox eller ko.

Fig: 5 Bits med vanligt handdrag, för
en häst eller ox.

Fig 6. lång släpsko Landsida till Plogen 24

Fig 7 korta släpskon till samma plog 24

vänd

Fig: 1.

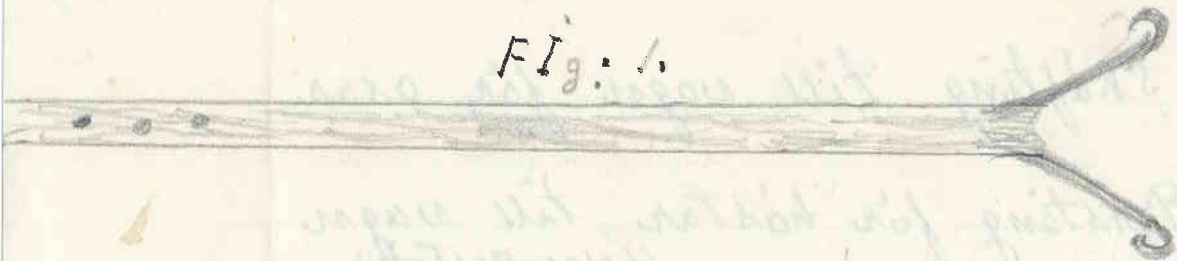

Fig: 2.

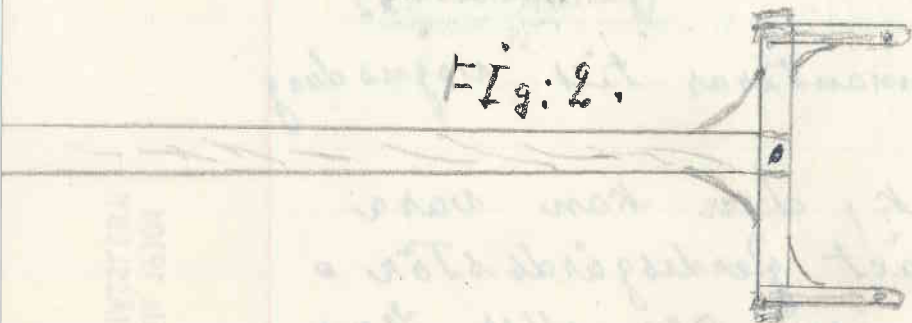

Fig: 4.

Fig: 3.

Fig: 5.

Fig: 7

Fig: 6.

Svänglarna gjordes alltid av
 starkt Björkträ, ofta utav ask eller
 Ek, dessa kunde göras med platta
 hyvelade sidor, eller också hyvelas
 ovalrunda, dess längd är vanligen
 24-Tum (1.0 alm) beslaget var endast
 tre delar den ring (Hanske) som satt-
 es på mitteln var avsedd att sätta
 dragkroken uti, de krok-hanskar som
 sattes på ändarna var försedda med
 med krok för att häkta dragskakeln
 (Linan) på. Detsamma var för-
 hållandet med den större Svängel-
 vägen där svänglarna skulle häktras
 på dessa ändars kroker, i denna
 vägens mitten hanske sattes kroken
 som skulle häktras i Hansen - Plogen
 ändert, detta var för två hästar
 för oxar bodrades ej mer än en mellan-
 = stäng =

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson. 1948. HÄSLEBY
 SMÅL.
 Frgl. 27

Denne Møstkelamp kan jag ej
beskriva i detalj och hur den
fastsattes på hästens fot för
och kunde den ej användas.

Krok är en Krok

Den förekommer i så många olika
föremål så den är svår att beskriva
Man kan dra krok, man har krok
i flera sätters, redskap, man går
krokigt - springer krokigt, åker krok-
igt - går ett föremål krokigt och
till och med drager friggerkrok

vid landtbruken har man de
flästa krokarna, såsom arjekrok =
harskrok, Plogkrok - Svängkrok
parkrok - enbetskrok - skafkrok
och, krokarna är avsedda för
var sitt ändamål många lika
och ej samma material och en
krok kan användas för konstiga s. a. ändamål (Lökrok)

Fig: II är aldeles obekanta föremål,
 liksom Fig: 12-I, Fig: 12 II liksom Fig: 12 III
 Fig: 14 är som förut sagt varit
 vanliga. Häständer är trä, dess delar
 är dragbomen A, samt mullstocken på vilken
 bitten sitter, sedan är det släen
 den främsta uppstänclaren, den är
 numera av järn har förut varit trä.
 Vidare är det uppstänclaren bar,
 samt handspaken, Myllörörnen
 vid sidorna var av trä, nu
 av järn, Bitten var hammersmitt
 av smält järnskrot, Detta var
 ädert för häst, ädert Fig: 15. var
 aldeles lika fast med lång stång
 På 1890-talet ä det blev moss-
 = odling så uppfanns en tråklamp
 att spenna på hästens hov, för att
 han skulle kunna gå på sank mark.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
 K. J. . Nilsson. 1948. HÄSLEBY
 SMÅL.
 Figl. 27

Ritsen som aldrig användes
 mer än vid tillfälliga gånger vid od-
 =ting av en del mossar (mador) som
 var slätt och gemyt, och med seg och
 hård starrrot. Då man fläknat en
 sådan tege och bränt torren så skulle
 den plöjas, men starrnoten var för seg
 så plojen gick för tungt, då kniven
 satt i plojen, då tog man kniven
 ur plojen och satte den i en sär-
 ställning eller i en krokig stock och
 ködde den ensam före plojen. Den
 sattes ^{med} och köddes så djupt som plojen
 tog djupt (oberoende djup) Ritskniven
 måste vara skarp slipad liksom Plog-
 =bilen, ritstiltan skar så bred som
 plogfjolen (vårnskivan) kunde vända.
 Denna första plöjning gjordes i stället
 för djuphackning med fläknare.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson, 1948 HÄSLEBY

SMÅL.
 Frgl. 27

Ritsen kunde ej användas på ny-
 = odling av t. x. p. skogsmossar, der det var bus-
 = kar och stubbmark, såden mark fick
 först rödjäs brännas och djuphackas.

Ritsen kunde ej användas på sten
 och grusjord. (Namnet var Ritsa före)

På man lagt upp den första Plog-
 = tillten så hade man den färdig att
 ta riktsing efter, ty kösten skulle alltid
 gå på den till som skulle ritsas.

Plogarna Fig 20-24, är mycket
 gamla redskap, som kallas för fjäderplogar
 och har användts i Småland före
 den så, k. träplogen (gjestet plogen) denna
 plog var av gjestet järn behöf kropppartiet.

På denna gjestet kropp lades dragboomen
 (dragstängern) Fig 1. på Plogen 20.
 eller 1. på plogen 24. På denna plog
 var de båda styrstängerna av helt trä
 både höger & vänstra

Dessa äder-plogar Fig 20-21 med
 ett handtag (styre) har jag ej hört
 som lades bort då gjutknopp-plogen
 med två styren kom i bruk, som
 kallades då för (gris-plogar) Dessa Plogar
 har jag hört, som uppkom på 1870-
 talet. Den stora allmänhetens hade
 inget förtroende eller förtäelse för
 en plog, som trodde att den blev
 ett medel till att odla ogräs med
 efter som allt det gröna vändes
 ner i jorden, därför vågade inte
 Där köpa sig plog för än har sett
 resultat hos Där, som köpt plog
 något är förat. Därför gick ^{det} sakta
 att få plogen i allmänt bruk.
 Efter gris-plogen & så kom järn
 eller stål-plogarna, dessa kom betecknas
 i två sarter, järnplogen var best av järn
 endast biten

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson. 1948. HÄSSLEBY
 SMÅL.
 Frgl. 27

då stälplozen bärenot hadde (värnfjöl)
 vändskiva är helt stäl bärenom bilen
 både dessa plagtyper hadde två styr-
 stänger. I alla sarter ploga hadde
 man på sina delar. Typ ärderplozen
 Fig 21. a handtag b. renskäril c. Bakständer
 d. ärderlären e. dragbom f. djupsläpen
 g. draggremsan h. förskäraren (kniv) i. bilen
 k. värnfjöl (vändskiva) fjölen är av smidd
 järnplåt. På plozen 20. är fjölen av
 trä.

Järnplözen Fig 24.

Fig a. Högra styrstängeln med handtaget a
 b. handtaget c. vänsterstängeln är i samma
 stycke som dragstängeln e. d. dubbla mellan-
 slaget. d. enkla mellanstaget. f. knivklave.
 g. kniven (rits förskärare) m. ej synligt. ploga
 stället (kroppstället) k. vändskivan (fjölen)
 j. Bilen ^{udden} Billems ytterkant på högersida var
 skäret. o. skärudden. (h. bodskronan) i bodst
 (dragbodskronan)

Det finns olika storlekar på Plogar,
och därför kan inget mått på vånffjolen
uppgivas. Men skivans tjocklek i godset
är en kvarts tum eller 5^{mm}. Silt godset
i en stål eller järnplog är varierande efter
Plogens nummer eller storlek. På fjölens
nedre kant, inmanfär är släpås (Släpsko) den
är fastskruvad vi fig 6. (synes ej). På
vänster sida under kroppstället, är en
lång släpsko kallad landsida, den är för
att hålla upp plogen i given ställning.
Fig. 6.) den korta släpskon Fig 7. sitter på
fjölens undre kant. Båda dessa slit sulor
ligga ej något synliga på ritningen.

För att själva plog stommen (=) kroppen
ej skall trycka ihop, så är det ytterligare
en kraftig stötte inuti plogstommen
i rad med stöttarna (d. d. d. den är ej
better synlig alla övriga benämningar är
(se den enkla ritningen) och landsida.) obekanta.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
K. J. Nilsson. 1948. HÄSSLEBY
SMÅL.
Frgl. 27

Det fanns en del mossjord som ville
 klämma sig fast på vassfjötten då man
 plöjde, då hände det att man måste
 ha en liten träspade med på plögen
 för att skrapa bort det fastklämde,
 detta förekommer aldrig på grus och sten-
 åker, det var inte nödvändigt att ha en
 spak med, ty det fanns ju alltid något
 annat föremål att skrapa av med, det
 kunde göras med foten eller skosulan.

Flå plögar hade sin besända storlek
 på vassskivan och kunde ej utbytas mot
 större eller mindre, men om bakre
 spetsen på vassfjötten blev bortsliten
 så kunde en smed tillöka den genom
 att sätta till en utökning, men blev
 den så sliten att det blev hårt på
 den så måste hela skivan utbytas mot
 en ny, men därmed så var ju ej hela
 plögen utsliten.

Plöjreparationer

Den brunnssakligaste reparationen på en plög så var det bilken (spetsen) dess måste alltid vara både vass samt ha sin storlek, och väl stald för att gå väl, ty det besodde ofta på plojen om en plöjning var väl gjord. Då bilken blev kort och smal så måste man sätta plojen på vagnen och åka till smeden och lemna den där för någon vecka, var den nu mycket slitna så måste den förläggas (repareras) på en slitstjärna eller också påsättas en ny bilt, även bilt även måste påvällas och kamras tunnare.

Det kunde vara många andra delar i plojen som fordrade reparation, en stötta (stög) kunde ha bräcks, en skank lossnat drag bletslet bräckt m. m. sådant, kanske det fordrades en ny lundsida (slöpsis).

För att inte en plogbill skulle slitas
i onödan då man fraktade den från en
åker till en annan, så hade man en
enkel släpa (plogsläpa) den var endast
en tjock bred plankbit bärka en meter
lång, i denna var isatt en järnmärke
lik ett trängt handtag, märkan var satt
på tredingens längd på plankbiten.

Plankbiten var avspetsad i förändans
under sida för att ej grava mot då
den släpades framåt, nu sattes hela
plozen på plankan, och bällets udd
(rosen) sattes in i märkan, och sedan
var det att köra i väg, men man höll
jäs i handtagen så att plozen ej gled
åt sidan om det ^{var} stenig väg.

Man kunde använda samma släpa
för att transportera späderet (örjökroken)
men för det mesta hade man en annan
Modell för ådet.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
K. J. Nilsson. 1948. HÄSLEBY
SMÅL.
Frgl. 27

Folktro om åkerbruksredskapen.

Om bonden lemsade något kvar på åkren om sin redskap så fick han dålig skörd det året, samt blev efter med sitt arbete.

Om en plag eller ärder lemsades kvar så satt fast i jorden vid en måltid eller på kvällen vid släppdags eller vid något liknande tillfälle, och en klovande kvinna kom och gick se det och blev rädd, så skulle barnet bli två fläppat (starmynt), men om hon gick så drog det ur jorden och vek omkring det så hadde det ingen inverkan.

Samma var förhållandet med en harv = krok, då jag tog häst eller oxar från en harv, så skulle jag häkta kroken från harven, samma var förhållandet om jag lät en yxa sitta kvar i en stock.

Hadde man flygrön till selprinnor
vid skaklen (dräkten) så skulle ingen
kunna skämma hästen, då man skulle
tänja hästar eller stuttor så skulle
man alltså vrida skaklen eller skäftingen
snett mot åkdonet (vagnen eller kälken)
då man satte för första gången ty då
heter dom svära att tänja i sätten för

Sladden.

Detta redskap tillkom straxt efter Plogen
och mossadlingen, så länge jorden hölles
med äder både höst och vår så var
det blott den gamla träharven, se foto
denna bara å troligen den sista och
älssta i Kräkshulls socken, det är en
dåtida slåthorn, för 70. årmar, dessa
årmar är lösa, och tillverkade av Björk
trä liknande slår Hornudet blott på en
sida

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
K. J. Nilsson. 1948. HÄSLEBY
SMÅL.
Frgl. 27

s. 47.

Denna träharv gjorde jorden lika slät
 som en sladd. Så kom Wansplogen, den
 vände upp stora klumpiga packade tilltar
 och då fodrades det tung slätton, då
 borrades det ihop ett par klumpar Fjg 5 &
 dessa gjorde dålig slätning, det måste
 bli tyngre & skarpare, då fann man
 på att sätta i träpinnar i den bakre,
 som höll ej ibland stenarna, så tog
 man till korta järnpinnar, och på
 den främre sladdstöcken sätter en
 järnskoning (skena), nu gick det bättre
 då den blev tung. Under denna över-
 gångstid på 1880-1890 talet, så hadde moss-
 arna börjat odlas och plöjas, det blev
 nu hårdare & segare tilltar, här gjorde
 inte sladden någon nytta alls, det blev
 att beställa andra harvar, och då
 tillkom stumharvarna. Fjg 67-69
 med järnpinnar.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson. 1948. HÄSSLEBY
 SMÅL.
 Frgl. 27

Dessa harvar gick tungt men som
 slöpte inte taget, dessa var nu komna
 i allmänt bruk på mossarna, på land-
 sjorden var som olämpliga bland stenar
 ty dem fick lyftas för ofta.

Men så kom Fjäderharven och med
 den så fick de äldre modellerna ge vika
 Men sladden behåller ännu sin plats
 särskilt på mossjorden, ty den jorden har
 under ären smultrat sönder och blivit
 så lös och porös så att den till och
 med kläbbar fast på vänfötten.

På mossjorden så använder nu alltid
 sladden i första körningen på mossar-
 na för att släta till före gödsel-
 ringen, sedan gödsringen är sådd så
 harvas det, efter första körningen so-
 kallas (förharvas) så sås säden och
 sedan harvas det åter, om det ej sås
 med svastkin.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson. 1948 HÄSSLEBY
 SMÅL.
 Fagl. 27

Det modärna draget i sladden visar
 Fg: 25. I. Sladden 25. A är obekant, mens
 25. B är äldre stocktyp med pinnar, som
 förut nämnt, i den är det endast märkar
 att häckta draget uti; att använda
 ris i sladd eller bann är obekant.
 Fka på sladden är också obekant, men
 var tillarna hårda och sladden för
 lätt så lade man på en sten eller
 två för att få lagom tryck.

Sladdning förekommer också på åker-
 jorden eller svartmyllan som det
 också kallas. (Planesta) obekant redskap
 från sladden säges, han är på mossen
 i sladdar, eller, han sladda på gårdet
 Harsen, Fg: 28. F är en ledhars som är
 böjlig på två ställen, harsen & har
 blot en led, själva axeln är alltid
 en järnten (harsstenen)

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson. 1948. HÄSLEBY
 SMÅL.
 Frgl. 27

Smålänsk järnhorn. Flg X.

Denna enkla hiss föreställer den vanliga järnhornen som användes före djärdernas tillkomst; den hade 29 järnpinnar med skruvskottar ovan på brämen (bølen) 8 tum långa på undersidan, viktet på varje pinn var 6 kilo. Bølens längd var 15 tum grovlek 3 & $\frac{1}{2}$ tum samt skarvstenar (axlar) 6 $\frac{1}{2}$ tums rundjern. Dragbyglarna av $\frac{3}{4}$ rundjern.

Denna horn var ganska tung, den kunde knappt användas för en dragare en tingen hade den oxar eller två hästar. Pinnarnes grovlek var $\frac{3}{4}$ tum fyrkant, men många beställde pinnar med 1 tum hela hornens tyngd var cirka 25 kilo.

Vidare tillverkade vi en alldeles lika järnhorn med 24 järnpinnar för en dragare, den hornen blev en böt smälare.

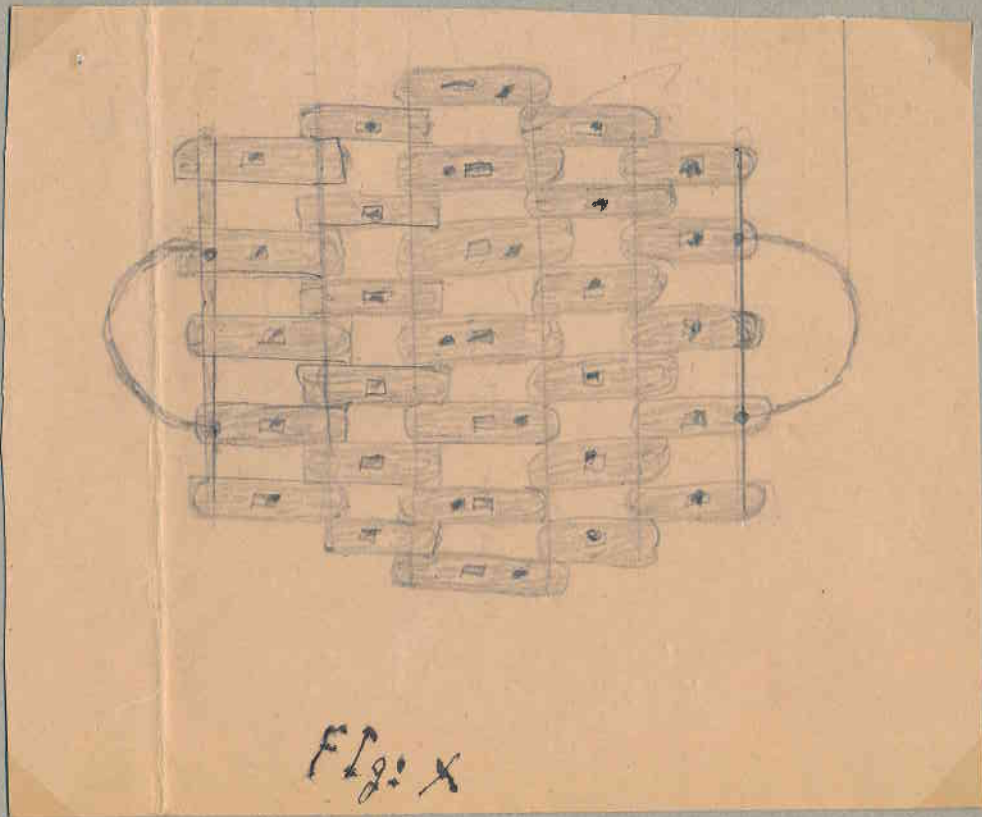

Fig: X

Järnpinnharv.

4

En annan karotyp var karpet = karven, Fig. 30. e, den motsvarar nästan fjäderkarven med avseende på sitt arbets sätt i jorden, ty den tillar färren den ena lilla billen gjöde, den fylde eller myllade den igen som kom efter, detta verktyg användes då man myllade (sådde mer) korn och linfrö, och samligen använde den att mylla ner örter med, denna karv var vanligast för oxar. Fig. a. Myllkam med tre eller fyra billar dessa billar betydligt större. Den användes för tvättning (lättrjning) i stället för ärdret, ty nu fick man tre färar, då det ej blev mer än en efter ärdret. Dragbommen (billstocken) satt satt i halovinkeln. Dragbommen satt i hela vinkel mot billstocken för att ena billen skulle mylla igen efter den andra.

Myllharro med nästan trekantig form
 se fotot, den har tre större bollar
 samt två styren handtag, dessa för
 att kunna lyfta i runda den, drag-
 stängeln fattas, den sättes in i den
 uppstående synliga byggen, och häk-
 = tas på en krok nere på stocken.

I byggen är flera hål så att drag-
 stängeln kan regleras till sitt djugående
 för bollar. Alla dessa myllharvar
 användes ej på mossjön, harvarna
 köres bäst med oxar ty dom bör gå
 sakta om det finns sten i jorden
 ty alltid hittar någon boll mot en
 sten, och då kan hända hela harven
 vill gippa åt sidan. Numera användes
 dessa harvar aldrig, nu är det så
 många moderna modeller tillkomna så
 dessa gamla handarbeten är helt stopade

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson. 1948. HÄSLEBY

SMÅL.
 Frgl. 27

Wätten (Bulten)

Detta åkerbrukssmedskaps användes
 för att efter sädden göras åkeren
 så gemn och slät som möjligt,
 ty när man kom med liern och
 skulle möjja säden så var det en
 god förman att det ej låg lösas och
 höga tarvar eller klappersten att
 lägga den wassa liern om, ty då
 blew det en extra slipning. För
 det andra så var det bra för den
 nysädda säden att jorden packades
 till om korset ty det tog då rot=
 =fäste förtare, vidare var det bra
 för tillfällig torra efter sädden, ty
 torran tog ej så hårt på det som
 var vättat (bultat) som det överlode
 Det var förmanligt att gå en
 tung wält, därför så sål man alltid
 på den.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson. 1948. HÄSLEBY
 SMÅL.
 Frgl. 27

De äldre modältern på en värt
 var endast en snelle, der fanns ingen
 genomgående axel, utan det spetsades
 en järndubb och den drogs in i
 stocken eller ändan på bultämnet,
 men före denna inslagning så måste
 det vara påsatt en ring om ändan,
 annars så sprack den sönder.

Dubben (nälen) som den också kalla=
 des fick ej slås in bredt, man lamma=
 made så mycket utanför så det var
 nem att sätta dragskacklen på.

Sedan gjordes man skacklarna och
 byggde sammanhållningen med stag i stättar
 även dragväkten tillverkades på
 samma sätt, men den måste vara
 lättare då den skulle dragas av mens=
 miskor, detta var väkten Fgi 32.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson. 1948. HÄSSLEBY
 SMÅL.
 Frgl. 27

Vältern med två rullar.

Då man nu använde vältern med en rulle och skulle vända med den så grovde den, och sköt ihop jorden = vall på båda ändarna, då fann man på att göra den i två delar, ty då man vände med en sidan så gick ena rullen framåt och den andra bakåt och då blev det änga vallar.

Och så byggdes vältern Fg: 31 och den blev praktisk. Men självarstativet byggdes på lite olika sätt fast det verkar lika under arbetet.

De första välterna med två rullar, var med fasta inslagna sälar, men det gick ej i längden med detta enkla sätt ty sälarna blev avslitna snart gemt efter kubbens, och den delen som satt i kubbens gick ej att ta ur,

Landmålsarkivet Uppsala 19304
K. J. Nilsson. 1948 HÄSLEBY
SMÅL.
Frgl. 27

stenen hela kullen blev oeluglig,
även stöjerna mellan rullarna blev
liksom stötarna, blev avslutet.

Nu kan man på att borra hål
genom hela bultkullen och sätta
genom en hel axel genom båda två
och så sätter man slitlager Bössor
i ändarna på rullarna, och fästa
axeln så att den ej gick runt,
detta sätt blev effektivt, nu går
rullarna runt på sin axel.

De tre bärjerna som håller kam-
=släpparna uppe fig: d. är så krokiga,
så dom håller ramen så högt så att
dragstaklarna ligger tvärs över
rullarna och drager från dem bakre
släpp & mellan rullarna är ett litet
krokt järn för att axeln ej skall
fjädra sig då rullarna stöter mot.

Stendrägen (stensläpa) har jag i början av min berättelse anført öfver stensläpan med sin rulle som drags på stenar eller plank

Mullskopa är nästan obekant, så den har jag inget att berätta om. Till åkerbrukets redskap förvarades i en så kallad vagnbod, eller också lite varstans var det fans plats och rum.

Med detta har jag i gottligaste mån försökt att gå igenom första kapitlet i frågelistan d. s. om åkrens beredning och dess verktyg och redskap i användning. Till andra delen Kapitlet två vill jag återkomma Tangre fram på vägen om hälson tillåter det och värsådden kommit gång
K. J. Nilsson.

Träharv.

Kortet taget hösten 1947 hos Jonas
Fredrik Hansson, Skäggsköle,
Kråkshult.

(S. 35)

Myllharv
finnes i Råshult. Ökna sn. Östra hd.
Kortet taget 1947.

Ändelningen De Åker ä Wärplöjning.

Ordet åker betyder fast mark i allmänhet, det är en mark som är bruten (odlad) och omdanad till åker där man plöjer och hänsar - sår säd - och skördar säd. En åker kan vara både liten eller stor, är den stor så kallas den här i Småland för fjärdet, storfjärdet, är den mindre så kallas det lillfjärdet.

Alla brutna åkerdelar kan få var sitt namn, det är oftast beroende på plats och storlek. Ordet fält, är ett stort sammanhängande område, t.ex., de stora betfälten, - de stora rotfruktfälten, de stora havrefälten - vassfälten o.s.v., dessa stora fält uppdelas i tegar, och uppdikas mellan varje tege, dels för att avleda vatten i dels som skilje gränser.

Landsmålsarkivet, Uppsala 19304
K. J. Nilsson, 1948. HÄSSLEBY
SMÅL.
Figl. 27

Vi utkonternas av detta fält uppsättes
 diken som avskiljer fältet från den
 mark som är obrotten eller ej odlad
 dessa diken kallas Landdiken.

Vägen mellan tegarna kallas Spordiken
 Den brutna sten eller grusfjorden
 delas aldrig upp i tegar med diken, den
 är tillsammans i ett gårde, där göres
 ej trätter några landdiken, utan
 åkren går intill den obrotta marken
 gårdet är ej hållet i kvadrat ej hållet
 runt eller ovalt, det kan ha olika
 former, det beror på lämpligheten vid
 odlingen, men det är ju vackert och
 förmånligt att få en åker med rak
 länser om det är möjligt vid bytningen
 men så kan man komma på berg vid
 en sida och skrotig stenbotten på
 den andra, och så får man växa mellan.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson. 1948. HÄSLEBY
 SMÅL.
 Frgl. 27

Jordribba den är också en
 en breiten åker, men en släpplig plats
 att få någon bredd på, men längden
 var lämplig att bryta eller odla, och
 där för så bröt man på längden,
 T. ex. längden kunde brytas hundra femtio
 meter i bredden endast 50 meter.

detta fick mannet åkerribba, var den
 odlad i en äng så fick den mannet
 gångarebba, i var det i närheten av
 någon mosse så blev det mossarebba.
 även en sådan remsa indikades ej.

Potatisland - örtland Rowland, dessa
 var inga särskilda odlingar till, dessa sattes
 på jorden i var sina avdelningar, och
 oanskiptade varje år liksom den övriga
 sadden, i samma var förhållandet med
 länet (Föret) (Året) att skilja mellan dessa
 säden på åkren, så körde man en färd med
 ådret.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson. 1948. HÄSLEBY

SMÅL.
 Frgl. 27

Höstplöjja.

För plöjningens början var aldrig någon bestämd tid, liksom avslutningen, ty det fick för det mesta bliva mellangöra på hösten, det var så mycket mellan- = arbete som måste utföras före plöjningen.

Den första säden som bärgades så var det rågen. Då den blev torr så skulle den köras in, och kanske tröskas så att det rågsådet som skulle utföras i början av september, så det gick ej fort att tröska ur en halvspan råg med slagor. Ty tröskverk fanns ända

Så kom linet det skulle kapas och läggas ut på rötningen, så kom potatisen som skulle tass upp, så kom korren som skulle skördas, så kom grönsaker och ärtorna, att skulle skördas, gödslen skulle utberedas före säden m m m

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
K. J. Nilsson. 1948. HÄSSLEBY
SMÅL.
Frgl. 27

Så allt det nödvändigaste var
 undan stäkat (bräste gjort) och det
 blev någon ruskig olustig dag så blev
 det att börja plöjja på Rågstubben
 d, v, s, den åkren där rågen var skördad
 Den skulle plöjjas först, som ett
 annat måttangöra var det att ära
 om Potatislannet, detta gjordes därför
 att söka efter om några var gömda
 kvar i jorden. Det var alltså en
 färferlig bräcka med allt arbetet innan
 Dräng & Piga skulle flytta vi den
 24. oktober, hade nu limet hunnit
 få sin rötta, så skulle det tagas
 upp från rotballen och torkas och
 brytas (Brakas) och skäktas (rengöras)
 och mycket annat innan fjärrarna
 flyttade, så det blev ej många stun-
 der över att plöjja på

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson. 1948. HÄSLEBY

SMÅL.

Frgl. 27

Plöjningen pågick ända tills det blev
 frusen mark, det blev ej så långa dagar
 till slut vid plöjningen ty dagarna blev
 kortare, men dessa räkte till ändå ty
 på kvällarna fick man vara i bastun
 Brötstugans och arbeta med linnet till
 kl. 11. i vanliga fall så länge det räckte
 arbetstiden var både 14 å 16 timmar

Plöjningen gick mycket sakta med
 oxar, hästar var ej så mycket i bruk
 Om det möjligen fanns en häst på
 gården så orkade han ej dra plogen
 ensam en hel dag, å därför så användes
 alltid oxarna vid all plöjning.

Det måste på en vanlig gård blev
 oplöjt på hösten, det gjödes på våren,
 ty det var som sagt så mycket annat
 arbete på hösten som måste gå före
 plöjningen. Ritsning förekom aldrig

Det var ä ä alltid en kvis i plogen som förskär så fort plogen går, men vid nyodling är mossar måste down ritsa före, samt även ha skarpstipad bils på plogen.

Vid plöjning var det aldrig mer än en man, han måste både köra oxarna och sköta plogen, om han var en bra plöjare, var plogen väl ställd så lade han sjels ned tullen, så någon mer person var överflödig.

Hur mycket som kunde plöjas på på en dag är obekant, det mättes aldrig upp, mängden berodde på vatten och den svårhet sten ä stora hösen som man måste köra ä värda omkring.

Om någon liten torpare hadde en liten jord lapp ä ej hadde dragare sjels, så måste han bedja någon köra det åt sig.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
K. J. Nilsson. 1948. HÄSLEBY
SMÅL.
Frgl. 27

för betänning. Vid några större
massodlingar här i Småland har jag
hört att Warmlänningar varit nere och
plöjt, men det har jag ej sett,
deras ärsättning för sin plöjning är obekant,
men det troliga är att det var akord.
Plöjning kunde utföras i all väderlek
men ej då det var tjäle i jorden, jag
vissas de vintrar då dom kunde plöja
både vid jukt och styär, blott ej jorden
var blötare än att den bar oxarn eller
hästarna så att dom ej sjunkte ner med
fötterna. Plogens djupgående ställes i drag-
betslet, Fig: H:s på plogen 24, där ställes
djupet. Vid skumplöjning fons en liten
fjötformig till som var passerad vid Ruiken
den gick ej mer än två tum djupt, den
var avsedd för att avskrapa det gröna
ej lägga det i Plogfäran batter före rätta tillten.

Landmätarkivet Uppsala 19304
K. J. Nilsson. 1948. HÄSLEBY
SMÅL.
Frgl. 27

Plogfåra är det länrummet som blötit
 efter plogen då dänst vänt tillten mot
 den föregående. (Den lösskurva skivan är
 tillten). Namnet på andra sidan plogfåran
 kallas det oplöjda. Folkstro om en plogfåra
 är obekant. Namn på det plöjda kunde
 dätta heta t.ex. Stubbplöja - stauralansplöja
klöver plöja, eller den plöjda åkren.

Teglögning.

Såden förekom endast vid Mossodling,
 varje tege avskiljdes med diken, dessa
 diken kallades spårdiken, som var en
 och en halv alm djupa, och $\frac{1}{2}$ alm
 breda i övre kanten, och en spadens
 bredd i botten. Tegens bredd var $\frac{1}{2}$ m.
 bestämt mått, det var beroende på moss-
 ens belägenhet, ä om mossens botten var
 mycket vattensjuk som det kallades,
 eller om det alltid stod vattnen i diket.
 det kallas för vattensjuk botten.

En mossstege var aldrig avdikad på tvären utan den räckte från land till land. oavsett hur lång den var. Ett dike skulle eller skall alltid luta något från landdiktet ut till avloppet eller Kanalen för att dikensvattnet skall dra därut.

1 p
 Så man nu skulle börja plöja en mossstege så mäter man ^{man på} dit mitten på tegens bredd mellan spårdikena, på detta centrum sätter man upp en störe i det lika i båda ändarna på Tegen. så börjar man plöjningen, man sätter ner plojen vid första stören och går sedan linje rakt till den andra, det kallas att lägga plogryggspåren. Vid sista stören vänder man och lägger den tillen mot den första och så håller man på hela Tegen till slut, men vid ändarna måste man göra en så kallad vännestege för att kunna plöja ut till dikeskanten.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson. 1948. HÄSLEBY
 SMÅL.
 Frgl. 27

Wärmtegen tillkom på så sätt att man
 kört ut hästarna vid Ägens ända
 så långt att dom med framfötterna ^{kom}
 till Limeskanten så måste man vända,
 här blev ~~nu~~ några meter av fåran
 oplöjd, man fick ju hästarna gå gemte
 diket till sin nästa fara, men plojen
 höls då asande över jorden. Då man
 nu hadde lika mycket kvar av tegen
 vid sidorna som de meter man hadde
 oplöjt vid ändarna, så plöjde man
 runt omkring tegen intill dikenna.
 på så sätt blev det inga oplöjda kilar.

Detta sätt att plöja kallades för
 slå jorden inför. Det andra sättet
 att slå utför tillgick så att dom bör-
 slå tillt utåt dikenna, så fick man
 aldrig någon värtege, ty då körde man
 runt tegen på en gång, men man
 fick en stor Tomfara i mitten på tegen.

Men vid nästa plöjning så slog man
tältarna inför och så blev den stora
mittenfåran åter fylld. Plöja två
gångar i samma fara förekom aldrig.

Fig: 30 visar plöjning av så utför åt
dikena eller ramen (kanten) på grus
eller åkerjord. Här ses den stora tom-
=fåran mellan de båda fränplojda tältarna.

Ramen kring Fig 35. kan man kalla
för diken kring en odlad mosse. Fig. a:
Tegarna. Säremellan spårdikena.

Det ovan anförda plöjsättet är
för Mossar och slät mark. på grus å
stenig å rösig åkerjord blir aldrig
några raka linjer vid plöjning, ty
der är för många hinder i vägen,
men själva plöjningen tillgår på
samma sätt, men här får en tomma
=fåra föreställa ett spårdikne, här
kan hållet aldrig plögen komma djupare
än till botten eller brytningsdjup.

Så plogen tog emot någon sten och hoppade ur sin föra, så sade man att han (hoppade Bock) var det flera stenar efter varandra så man ej fick någon normal tillty så sade man att det blev (spitgådda), om en massa ogräs stockade (samlade) sig framför plogen, så sade man att det (bosar säj för) var jorden mycket blöt ä ej släppte föten, så sade man att (det kläbar säj på)

Om plogen ej höll sig på sitt inställda djup så sade man att han var (undersliten han skulle jorämmas), om den ville gå för djupt så sade man att han (gräver)

Om plogen ej ville ta nog bred tillty så sade man att han skulle (land-
sättas mer) Så plöjungen var slut på hösten så skulle Wänskivan smörjas med olja eller fett, för att den ej skulle rostas på vintern

Trädan Wäljorden.

(Lägga Träe). Det betyder att det gjudet är magert ä i därtill blivit fullt av ogräs, det måste vila ett år.

Vila är detsamma som att ej (besä) det) kanske det också behövs ett täckdike ty der är mycket Bergsyragt. och så behövs det att spränga bort några stora jordstenar. Så talade

Pål då han tittade på förra årets oplöjda karrajärde, han tog det till träda. Det fick ligga så hela vintern oplöjt och svårda i början av maj eller slutet av april så det började grönska så slöpte han dit alla fåren och lammen, ä som sällskap den den stora Gris suggan med sina grisar.

Fåren plockade bort allt grönt ogräs och svinen potade ä grävde efter rötterna på detta sätt arbetade dom jorden på sommaren.

Så den bräaste var sådden var slut,
 så började ^{man} gräsa det lilla töckdiket
 ungefär en alm djupt å spadbrätt
 sedan lades det något trä virke. hålst
 järdesgårs trä, på detta virke lades det
 granris och klappersten och sedan så
 fylldes det på med den jird som
 var uppgrävd, så var det färdigt

Var det nu tid så sprängdes det
 sönder några stenar å släpades bort.
 de stora sten hålen fylldes med små-
 sten (klapper) i botten och sedan torv
 och jird. Så detta var gjort så var
 det att taga till de stora oxarna och
 årjekroken å börja köra upp jorden
 det gick sant, men hincle han
 blott på trädan uppkörd till någon
 vecka före midsommar så var det brä,
 jär å sånen höll fortfarande på
 så fort något grönt växte upp.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson. 1948. HÄSSLEBY
 SMÅL.
 Frgl. 27

Stenen som släpades från trädan
 lades ofta utanför äkren, den lades
 till massar så att den kunde utgöra
 stängsel om den lades högt, men den
 sprängda stenen blev alltså för grov så
 den var svår att lägga på högdens.
 Fäpällar förekom aldrig på en träda
 ty den betades ej med nötkäppar ty
 för dem var inget att betä på (äta)
 det var endast för fåren som hadde
 små smulor som plöckade upp de små
 ogräsplantorna mycket väl. Det finns
 allmänt ett svart ogräs som heter kräck
rot. Dess rötter sprider sig utåt i långa
 raka ressor som snören, den går sällan
 på djupet lik Tist och Håsthorven.
 denna kräckrot är begärlig för svin
 och lärjök så gräver den själva efter
 den då den får gå på en åker.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson. 1948. HÄSSLEBY
 SMÅL.
 Fagl. 27

Så som trädare leggat uppkörd en
 tid tills jorden torrnat. När och ogräset
 delvis solnat bort, så skulle den
 karvas mycket väl med en tung karv
 (järnsplankkarv) fjäderkarvar fans ej, men
 man kunde gott använda stinkkarven Fig. 23.
 Den gjorde ett godt arbete. Nu karvades
 det på trären om de körda hästarna, men
 man kunde gott karva runt gårdet för
 att slippa vända så ofta, var det
 mycket ogräs så drog karven hop det
 i bosor (sköt före) då fick man lyfta
 karven sidvis så det stannade kvar på
 platsen, det fick man samla hop med
 krattor & grepar och föra bort sedan
 då det fått torra riktigt väl. Om
 tiden medgar det så kunde man karva två
 gånger under en veckas uppehåll i tork
 väder, med denna karvning så var arbetet
 slutt, nu fans inget grönt mer kvar.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson. 1948. HÄSSLEBY
 SMÅL.
 Frgl. 27

Efter dessa harrningar så var det färdigt att köra ut gödslen (dyngor), men så kom slätren så trådan följde en pass till slätrens slut, så började gödselharrningen.

Var inte dyngan utkörd på vintern i lagd i konspast på trådan, så togs den lossis direkt ur dyngestäm vid laggåll, den låg alltid utanför ladugårsväggen, den lossades i dyngeluckan (gödselskrovet) dyngesätren, vid lossningen så hakades gödslen sönder med en näbbhicka med spetsig udd, då slapp man stå sönder den ute på åkren, en man eller kvinna fick stå där i hicka sönder till ett lass medan köraren bar bosta med ett lass, det var vanligen Pigan eller dottern på gården som fick hicka medan drängen eller Bonden körde bort lasset. Lossningen utfördes med Grepar och spadar, vid utlossningen använde man krottan Fig: 5. 12.

Landsmålarkivet Uppsala 19304
K. J. Nilsson. 1948. HÄSSLEBY
SMÅL.
Fgl. 27

Bara ena två vid urlossningen så kunde
 man lägga gödslen i strängar stränder, ty
 då behöde ej oxarna stanna utan dom
 fick gå i saktä mak, vid utbredningen så
 kunde man dela ut strängarna med knattan
 enen var den lagd i högar så spriddes
 den med Grep och spade, då nu trädan
 var övergödsad skulle den tväras (ärjas)
 med ädret, det kallades, (tväras mer dynga),
 det skulle vara förmånligt att göra det
 i rotmånad som infaller vid den 23- & 24.
 juli i Kämmöveckan. Tvärningen kördes
 nu på tvären om den första ärjningen.
 Då ärjningen var färdig fick det ligga
 till i September omkring den 9. de då
 den skulle besås med råg av föregående
 års skörd. Det kallades för att så med
gammalt. RT så med nytt kallades det att
 så av årets skörd, men då blev sädden
 senare ty den nya rågen skulle skördas - torkas -
 och frösas.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson. 1948. HÄSSLEBY

SMÅL.
 Figl. 27

Dikning - Nyodling - a Stenröjning

Det var arbeten som dom i allmänhet legde för, de som utförde detta arbete var nästan genomtränade för detta arbete, det var fattiga torpare och boerstugesittar i gamla krekter och fattig ungdom och många andra som ej hadde något särskilt yrke, det var liksom annat dåligt betalt, dom fick ej mer än 10 öre tre eller femmen för vanlig dikesgrävning en sträckfamman är sitta två meter. och detsamma vid nyodling av stenåker, all dikning a nyodling var ej lika, så somliga diken fick dom ända till 25 öre fammen. Dessa tre arbeten var det hårdaste av alla arbeten, och landarbetet förekom även Kolvedshugning och något vedhugning, fast vedhugning var minst av allt arbete, ty det var ju endast för husbehov, vedköpare fens inga.

Gräva ett dike

Det första man gjorde då man skulle gräva ett dike så skulle det stäckas (sprötas) upp hela dess längd man satte upp en stör i varje änd på det blivande diket; mitt mellan dessa båda satte man en tredje stör dessa tre utvisade en rak linje

På var femte, eller var tionde meter slog man ner korta pålar i linjen, dessa hadde man sedan till riktning att spänna svöret efter då man skulle sticka kanten. Nu spände man ut ett groft snöre från första pålen till den andra och så stack av kallades det, man stack ner spaden genete snöret så djupt det gick hela längden man spände ut. Nu tog man ut diket's bredd i överkanten med ett mått man gjort av en stör eller källa här slog man ner en liten påle.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
K. J. Nilsson. 1948. HÄSLEBY
SMÅL.
Frgl. 27

mättet togs från det spända snöret till
den blivande kanten på andra sidan.

Så man nu hadde mätt ut diket's
bredd så flytta man över snöret till den
andra kanten, och så staks man av där.

Nu tog man bort snöret & började
(Torra av) taga av matjorden (torvjorden)
genom avstickningen så skiljde torven
lätt från den andra sidan om sig, sedan
blev det att grava på djupet. Var det på
mossdike så måste man ha en så k.
släntspade med långt skaft, för att skära
slänten med suedda slänten, ty diket
skulle bli så smalt i botten, var det
sten och gräsdike så släntade man av
med grävspaden, då användes ej slänt-
spaden, verktygen var släntspade - Karp-
hacka (Korpen) grävspaden - spettet - & snöret
på mossdike även flakhacka om där fanns
småbuskar och rötter och tjuvar.
vid sådana diken måste spaden vara skarp-
= slipad.

Landmålsarkivet Uppsala 19304
K. J. Nilsson. 1948. HÄSSLEBY

SMÅL.
Frgl. 27

Dikenas storlek - bredd och djup, berodde alltid på markens beskaffenhet å belägenhet, dikenna hadde därför olika namn. Såsom Trälvadidike - Kånaldidiket - utlopsdike, landdike - spårdike - skiljedike - täckdike hopadike. då diket skiljde två ägare åt då skulle dom grava halva diket var.

Sedan var det tvåalvadidike särkvartersdike, Träffade man på en Kållåder i ett dike så fick diket heta Kålldiket, vidare så var det vågdike, och Åberddike m fl.

Bottens bredd var i vanliga diken spadbladets bredd, den jord eller dy som grävdes ur ett dike kallades dikesbank (dikesjorden). Rensa diken, då spändes mga snören, då riktades det efter ögonmått, arbetet bestod däri, att göra sig släntarna släta samt grava upp allt som under mågra år rasat ner i botten och där låg å vänte å lindrade vattnets gång.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson. 1948. HÄSSLEBY
 SMÅL.
 Frgl. 27

Nå en an plöjde så körde man alltid
så nära diket kanten man vågade komma
gräsen sporrade man aldrig.

Trundiken är av gammalt ursprung,
som lades alltid under vägarna, för
att det ej skulle bli ständvatten på
ena sidan, ty då skar vattnet sig väg
över vägen och gjorde sig själft ett
litet dike till stort obehag.

Detta Trundike byggdes ej som andra
liknelse, man grävde drumma så djupt
som dikena var djupa vid sidan av
vägen, som grävdes med lodrätt slänt
och så bredt att det kunde stensättas
på sidorna med en spadbredd i botten
öfver dessa båda små murar lade
en långt stenar, så att man fick
drummen i fyrkant på cirka 10. tum,
så fylde man på torv och gräs så
warden färdig, den kallades för vägdrumma.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
K. J. Nilsson. 1948. HÄSSLEBY
SMÅL.
Frgl. 27

Det fanns också ett annat sätt att
 lägga sig i botten på ett täckt dike.
 Man spikade ihop långa bräder eller
 sågade stöckytar i vinkel lik en ränna
 dessa lades ner i botten på diket med
 ryggen upp, så att kantarna stod höda
 på botten — alltså en vinkelränna
 sedan lades det på gransis och jorden
 eller björns östes på till åkrens
 eller mossens vanliga höjd. Dessa
 metoder är mycket gammal, liksom
 att med lägga jerdsgårdens virke. Skotodens
 med terrör är yngre, jag minns ej om
 den fanns till på 1800 talet, men är
 den bruklig vid täckdikning, men
 det tror att den gamla metoden
 är bra och ris var bättre, ty vatten
 och tyran kan ej tränga genom ler-
 godset. Redskapet är för övrigt
 för mig obekant. Men träfylnad är effektivt

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson. 1948. HÄSLEBY
 SMÅL.
 Frgl. 27

Den från diket uppgrävda jorden
 utkörde på massen eller åkern ty
 där fanns alltid sänkor och fördjupningar
 som fylldes på, och det till öfvermåttan
 mossjorden östes (hävdes) med Grep
 grusjorden med spodar, den lassades
 alltid i gödselskruvet (dyngehäcken)
 ofta körde man hen mossjorden (dikensban-
 kan) till dyngeställen hemma vid lagån
 (fåhuset) för att blanda den andra
 spållningen (gödslet) med, den var så bra
 att blanda grusjorden med, sållskopa
 användes ej på den tiden, så att
 sådana har jag ej sett i arbete. Arbetet
 med dikensjorden kallades, Planera ut - köra ut
skotta ut - ösa ut - häva ut - gämma ut
fylla ut - gräva ut - bjackta ut - strö ut.
 samma arbete men olika benämningar.
 Skulle man ta bort gräsbevätta mossen
 så användes alltid slipad flåhacka.

Stod det alltid vatten i ett dike, så
sades det att det var för dåligt utlopp,
ä för lite fall, och kanske vattnet i
avlopsdikedet — (Kanalen) stod för högt och
på så sätt motade dikesvattnet.

Var det nu detta felet, så skulle avloppet
eller kanalen rensas upp (grävas om).
ty då hadde avlopsdikedet eller kanalen
för dåligt utlopp för sig sjelft.

Dikesbroar

Hadde man dike vid ett järke, och
der fodrades en bro, där bron skulle vara,
där stensatte man vid botten av diket
alldeles lika som förut omnämnda väg-
1 drumna, och på sidstenarna lade man
sten block så man blott hadde en
kvadratformig öppning vid själva botten
Bronns bredd kunde vara både 6 a 8 meter
denne brolängd fylles sedan med sten och
gruförd

till högd med den andra watten.

77

Det kunde också byggas en provisorisk
bro av trä (Träbro) då hade man över
två runda stöckar tvärs över diket, på
 dessa hade man plank eller mindre stöckar
 så grova att dom höll ett körä över
 med lass. Samma sistnämnda sätt an-
 ^{vändes} ~~des~~ till broar över mossdiken och Kalla-
 ¹⁾ ~~des~~ofta för Kavlinga, broar eller (mossbro)
 dessa kunde flyttas genom att plocka
 upp dem & bygga dem över ett annat
 dike, men det förekom högst sällan
 ty var den byggd så fick den ligga
 tills den måste byggas om, ty den
 användes varje år på samma ställe.
 För att brovirket ej skulle rulla då
 man körde över bron med tunga lass
 så klov man runda stöckar och lade
 över, dessa låg då stilla, man kunde
 och så lägga över lite ris och torv
 för att gämma ut det bättre.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
K. J. Nilsson. 1948. HÄSSLEBY
SMÅL.
Frgl. 27

Goda äkrarna

Detta har många olika benämningar.

Såsom, Han hör dynga te träa, han hör gödsla te kornet, han hör ut färskätte te te fjördparalannet, han hör stavgösla te havradannet, Han ser gösla på Nossen Han hör säm gödsla te roborna, Han hör ut kalkkätte dynga, han häver gösla ur oxbäsa, eller Kobäsa (Kospitta)

han häver ur Svinastia, (Svinastia är en liten inhägnad utanför svinhuset där svinen rör sig fritt i sol & luft)

Dyngefloen är en försänkning i marken där gödselbögen ligger på lägges då den kastas ut från ladugården, i denna fördjupning samlar sig vatten från regn & snö och även urin från ladugården på vissa ställen. Har blir nu en dyngeflo lik en vattenflo skall den köras ut måste den ösas i Holkar eller Tunnor

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
K. J. Nilsson, 1948. HÄSLEBY
SMÅL.
Frgl. 27

[kläkt]

73

Dä blir så kläkt om en slår dynga=
vatten på gräsmarka, ser gubben då han
vätte på stenen, & då har ju fått ett skit-
göra så drängen då han körde dynga.
ju mer en rör i loften, ju värre luktar
det, så skvaller koringa. Kan du lita
mer din vackra mun med svåra, så
flickan till Pojken, hela loften luktar
lot så gubben då han fått skit på näsa.

Gamle Överste Norstensköld bodde
i 1840 talet på sin gård i Karlstorps Backa=
gård. En kall vinterdag tog han sig en
promenad, varmt landsvägen mellan sina
åkrar, tidigare på dagen hadde han
kört fram med ett par oxar och lemmat
sin spilling på vägen, den var stenfrusen,
Översten sparkade till kotan, tog den i
handen & kastade den in på sin åker
i det samma han en luttar pöckertan & förebräde
översten, ^{han} gör detta tilltag. Så säger översten
vet du ej ^{han} ett en lortig hand göra en fet mun.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
K. J. Nilsson. 1948. HÄSLEBY
SMÅL.
Fagl. 27

På mindre torpställen där man blott
hadde en ko ett eller två får och en gris
där blev det alltså förbäte gödning till
de magre stenige åkerlapparna; då måste
man försöka åka till gödselbehovet
med andra ämnen. Ty att sätta å sä
utan gödning det lösnade ej, därför
måste man samla andra ämnen å blanda
skogsdiken med, man hogg upp mossstavar
och drog hem å hackade, även dyjörd
ryrstäcker - skottade mossan på bergen
och torv på stenar i skogen, råvade
löv i ängar och hagar, samlade ogräs
på åkrarna men sådant, allt blandades
väl och lades i kompost för att brinna
eller kettna sönder tillsammans, och
det blev en kraftig å god gödning
om man under denna kompostläggning
kunde få blanda med lite kalk så
blev det ännu bättre.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
K. J. Nilsson. 1948. HÄSLEBY
SMÅL.
Frgl. 27

Tröning av gödslen tillgick alltid lika
och på samma sätt både vid lassning
och urlassning, men skulle karkosten
urlassa ensam, så lades lasset i flera
högar och ej i stridor, dessa småhögar
spreddes sedan ut med gref och spade.

Gödseltröcken (dyngskrosset) var med ~~håll~~
sidbräder (fjällräde) att lyfta av vid all
avlastning. Gödselvagnen var alltid den bästa
arbetsvagnen, såvida det ej fanns någon
gammal eller sämre, då tog man ju den.
Det fanns även längre tillbaka i tiden
Tippkärror med två hjul men sådana
var ej så praktiska, ty vid avlastning
så lades hela lasten på ett ställe
och det fördubblade arbetet vid spridningen.
Eft. gödsling utspreddes på åkren före
sadden på våren, på vintern spreddes
ingen gödsel all, då kördes den ut på
den blivande trödan & lades i stor kompost

80
Varför dem utkärdes å lades i Kampäst
var för att spara arbetstid på våren,
På vintern hadde man bättre om tiden
och man tog större lass på släpdon än
på vagn, hadde man då långt till
tröskan så gick det fortare med släp
än ^{en} vagn. Kampästen lades mycket väl
nästan i kvadratform, det var bra att
köra hen några lass dikebank från
massarna och täcka över kampästen med
och allra sist gransk, sådan fick den
ligga tills den på sommarhösten kördes
ut och bredde för ^{den} rågsädden.

Några förtliga seremonier förekom
alldrig vid dyngelkörning, ej några sägner
eller tyden. Köra till kampästen gjordes
ej på ett stråk, det kom ej blis med
två a tre lass i bekan, eller så fort det
blev något från stallet och lodugård.

Wårbruket

Det ansågs i äldre tider att våren började den 6. april då veckoräkningen inögick, dagen heter Willhelms. och den ingår 13. de veckan, men därmed var det ej säkert att det var lämpligt att börja arbeta i jorden särskilt i Småland.

Veckoräkningen kändes bakvänges, så ett första (Eme) vecka inföll vid Midsomar.

Var det mycket varken så torr var så kunde dom börja arbeta i jorden i 12. te veckan, men så ~~så~~ tidigt ^{var} det var då risk för nattfröst. Men man kunde börja med att köra ut dynga för värsädden.

Wårbruket hadde många olika nunn, t. ex.

Har du börjat potar i jora än. Har du börjat förbarra än. Har du börjat röra i jora än. Har du börjat vårarbetet än. Har du börjat ut harva än. Har du börjat gräva i jora än. Har du rett vott i jora än. u. s. v.

De flesta sorters säds såddes om våren. Endast Rågen såddes på hösten i september svärad, det som såddes på våren kallades vårsäd, och arbetet vårsädden. Rågen höstsången. Sången utfördes vid olika tider, så tiden togs efter vevoräkningen.

Havren skulle säas i 10. & 11. te veckan, det tvärtadiga kornet såddes i 7. de veckan, och det gradiga kornet såddes i 6. veckan ty det växte fort & mognade fort. I 5. de vecka skulle man ej så något, även om det var lämplig väderlek, ty det sådes att så och sätta i den veckan skulle medföra dålig skörd men mycket ogräs. Men om 7. de vecka sådes det, att sjunde vecke rågn, ger gräs på ång och ved på backa. I 7. de veckan skulle man sätta Potatis, och Karolina dagen i samma vecka skulle man så Linet (Toet) örter och bönor skulle säas Bedadagen omkring 26 & 27 Maj beräknade på Skattlagen.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
K. J. Nilsson. 1948. HÄSLEBY
SMÅL.
Frgl. 27

Hodde man haft klöverland ¹⁴ insänings-
 vall— den plöjdes alltid på hösten, på
 den såddes kare på våren, den kallades
 så för klöverplöja, det första harvades
 den på trären om tillarna detta kallades
förharva, sedan såddes det, och åter
 harvades med tung harv, men nu smedharvade
 man om den första harvingen, och sedan
 så sopades alla stenarna med rickvasten.

Fanns det då någon sten i själva jord-
 ytan så skattades den bad eller blysig
 och sopades. Det kallades för Stinka

Harvalmsst, Sedan sopning utfördes
 vid all sänng av såd, även ej Potatis.
 Då Strickningen var färdig så kördes
 det över med den stora bulten (vältten)
 på den fick alltid hörkarlen åka.

Så var den sådden färdig, man
 var det uppkört jords på gårdstegen
 så skulle stinkaren rengöra även den

Har du startat ä så din kusse än
 säger Pär, när ja har ett stycke kvar där
 nere i sädda (vattensjuk åker) där är jona
 så klubbig (sag ä arshängsen) säger Pär.
 då får lägga till det sjunkeri (torra m)
 ja får väl göra tändare på värsidan,
 (Pörynn på vären). Det gick ofta bra
 att korsa mossjorden på tyden, om most
 = en var sark-vattensjuk-bottenstuga, det
 var somna förhållande. På och hade
 plog tilltar kunde man ej så. Pinnsladd
 användes mycket ofta i stället för järn
 = karaming om det ej var för mycket ogräs.
 Här var jstern såddes alltid på
 oplöjd joch, till dessa båda sådessa
 tog man alltid den åkren som hade
 varit Potatis ä andra rotfrukter året
 förut, den jorden fick i vanliga fall
 ligga okärd över vintern, den göds
 = slades ej på våren före sådden.

Landsmålarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson. 1948 HÄSSLEBY
 SMÅL.
 Frgl. 27

87

jorden där man sådde linet skulle
vara frutt från ogräs så mycket som möjligt
ty anmars fick man det bland linet då
man byskte det, före sådden så trawades
landet med en tung järnhare, sedan såddes
det, det sådes ganska tjockt, det sådes att
det skulle säas så tjockt så att oxfoten
halkade på det, då det var sått så
myllades det snycket väl med Gäsfotharven

Fig: 302, efter myllningen så sopades stenarna
(Stinkades) sedan köddes vatten (Kulter).

Sens det ogräs skulle det noga rensas bort
fräterna såddes på två sätt, det ena
sättet var att så det på slätt land,
det andra var att så dem på drill,
då dom var sådda så myllades dom
over med ädelkiken (ärjekroken) men
man fick ej köra för djupt men bra glest
(ej så tätt) det trawades inte sedan, på
detta sätt visades dom ej ty ädelkiken blev
hög.

På slättvallen såddes dom fint linet och myllades mer med myllharn och våttades, men på detta sätt så måste dom risas. för att ej under vintern ligga på slåta jorden. Ty det försakade röta och mögel så revon stjälken. Många blev ej nedmyllade och dessa tog fåglar å kråkor bort, men hadde man tid så till så kunde man gå över landet å sticka ner dem med en kapp. Dett bästa sättet är att så ärtorna i en liten föra efter årljkraken ty då blev alla täckta. Men på så sätt risades dom ej i hålleris användes. Riset som användes skulle helst vara sölet eller (barkfritt), man använde alltid förariset som blivit hos fåren på vintern så dom ätit av löskärbarna risvängen kunde göras mycket tunt, blott att det fons något för ärtreven att hålla sig fast uti under vintertiden.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
K. J. Nilsson. 1948. HÄSSLEBY
SMÅL.
Frgl. 27

Så nu allt var sitt så hade dessa små jordområde bytt namn, det gamla potatisländet fick nu heta ärtlandet och tolanntet allt efter det nya sådet som det följt. Rotfrukter såddes på en del av förra årets rågländ, nu fick det det för sommaren heta rotlandet.

Förra årets rågjärde delades nu alltså till flera särters såde vi fick så flera namn. Fåla jorden vi åkrar hadde för örigt sina bestämde stamnamm
 Några exempel: Ängajäret - håjajäret - Bockajäret - Battejäret - håjelöcka - nybrötlet - nyjäret - Pinsajäret - slankajäret - skramlejäret - fröjdaplånen - vårkajäret - lingjäret - Storajäret - Bastuärren - fälljäret.

Samma var förhållandet med mossorna och mossåkrer som fick namn efter sitt läge. Kanslmossen - Sörjålmossen, Storängsmossen - Stutämossen, Wantämossen Jölamossen o. s. v.

Sanningen sanningsmärkte

Vi sänning på större områden så
 var som tre man, säden kördes ut till
 åkren i söckarna i lastade i gödselbäckern,
 söckarna sattes på olika platser för
 utbärningens skull, det första var att
 fjärja, utmärka (sänings-tegen) som det kalla-
 des d. v. s. den ~~område~~ fjärjetege som
 sänmannen skulle så på, bredden på den
 var vanligen tre alnar, om han sådde
 med en hand, sådde han med båda
 fick man toga tegen. $3\frac{1}{2}$ alm. Fjärjaren
 hadde två stökar till ~~sin~~ riktning, mättet
 stegade han ut med fötterna, 1 x p, tre
 långa steg eller fyra kortare. där satte
 han stöken, sedan tog han riktning mot
 den han satt vid andra korten i gick
 mot den i så flyttade han dem var
 gång han kom till dem, då han gick mellan
 dem så sköt han fjärjekroken framför sig.

denna hand som kroken gjort hade
 Sättningsmannen att rätta sig efter. Den
 tredje mannen eller kvinnan skulle
 bära säden från säcken till bonnan
 ty han fick ej lemna sin plats där
 säden tog slut i skräppan (Sätningen) ty
 då hade han ej vetat var han kastade
 sist. Sätningen var en rund stormre med
 sprätbotten i tätflätad och hade två hand-
 tag i det en var en rem eller snöre
 som han hade om halsen, det andra
 höll han i med ena handen då han
 sätte med den andra, skulle han sä
 med båda, hade sätningen en ovalform
 och hängslar om halsen och bröstet.
 Tyden för väderleken är
 obekant, men sätningen utfördes alltid
 på förmiddagarna och ej på aftonen, men
 sätte ej mer än man hant att harsa
 mer på dagen, ty säden skulle ej ligga
 bar över natten, varför mins jag ej.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson. 1948. HÄSLEBY
 SMÅL.
 Frgl. 27

Det var vanligast mannen som sädde
 ty kvinnan var ej kraftig nog att bära
 den tunga säden på bröstet och ex=
 planna, men bära säden från säcken
 till säcken samt fjärfä, det fick pigan
 eller dottern göra, om det fattades karlar.

Sädningen för sänng med båda händerna
 var en trä eller järnbåge något formad
 efter bröst och mage, botten var av vår
säckväv den var syd- om bågen något
 säckformad, i bågen var länken
 fastsatt, på bågen som lög mot magen
 var hängslena fastsatta, dessa lades om
 halsen en på var axel och korsade
 fram över bröstet, der andra ändan som
 var försedd med en krok som häktades
 i ramens ytterkant, nu blev det gott
 rum att ta upp säden på var sida om
hängset=karset. Sädningen rymde omkring
 15. a: 20. liter säd, vid sänngen med båda
 händerna skulle han göra ett kast vi varje steg
 han gick fram.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson. 1948 HÄSLEBY
 SMÅL.
 Frgl. 27

Kommet skulle man så när Soloxen var
 tydlig, att förklara den Havsje är svårt om
 den ej är något bekant. Om det blir en
 mycket varm halvsolig dag och lugnt, så kan
 man se mot en backe eller äng eller skog
 att luften liksom abstraherar en lätt simma,
 då solen träder fram från en molnkeck
 alldeles som det vore åskväder långt borta,
 om man nu tittar på dem, som dusiga
 simma så ser man hur den liksom faller,
skakar, med ett ord luften där står ej
stilla om vädret är alltså så lugnt.
 ja detta är den bästa förklaringen jag
 kan ge på den så k. Soloxen.

Vidare skulle man så kommet då Enlövet
 skydde besvan, och lika så när Embusken
 rok. eller blommade. Rätt vind för sadden
 är obekant, men man skulle ej låta regnet
 falla på säden i säskäppan (Sädger) ty då
 blev det våt år för bärgningen av säden
 svart att då den torr på hösten

Alla säters säd och fröer såddes för
 hand, men i början av 1890-talet eller
 1908 då jag var dagsverkskarpare på Grips-
 lunds herrgård, då köpte slafjoren en
 maskin för gräsfrösädd, och den sparade
 både tid och utsäde, men all säden
 såddes för hand, men troligen då var
 radsämningsmaskinen kommen i bruk fast
 att den ej var kommen till herrgårdens

Om man fick en liten kil eller remsa
 och sådd då man såvade, det kallades för
spåkgödda eller bara till Basöl.

uttryck, här sådde rättan te sitt Basöl.

Klöverfröet såddes alltid i rågen på
 våren då rågen började skjuva bögg (strå)
 så detta frö var svart ^{att så} linnan man fick
 maskin ty i den växande säden kunde
 man inte fjärpa, man fick sätta upp
 stakar till riktning äga därefter.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson. 1948. HÄSLEBY
 SMÅL.
 Frgl. 27

Gräsfrö myllades aldrig, det tog sin rot på bara släta jorden. Bröddvärla förekom ej vad jag vet, Wattenfäror köndes alltid på höstsäden och det ganska många om det mycket låg vall. Färorna köndes längst efter markens sluttsving från det höga neråt det låga, ej på trären, dessa färor (vär-färor) som dom kallades dom var ganska djupa, dom rensades upp med järn kratta och vallarna utgämnades med den andra vallen.

Dessa färor hadde till uppgift att leda vattnet där snö och is lossnade till vatten på våren, så att denna vatten-syra ej skulle stanna vid rötternas.

Det förekom även vid vär-säden att man gjorde färor som kallades rög-färor som köndes på trären om slutningen för att hålla rögvattnet kvar i jorden.

Potatisläggning

96

Da nu säden var säd så vardet Potatis
kvar, Potatisen tog ej minsta tiden, ty
nästan en månad före sättningen så
skulle dom bäras ur källaren för
att få varm luft, så börja skjuta brodd
för att därmed visa om dom var
grodbara till sättning, man lade dem
i en tom spiltan i Isögården eller stallet
där det var varmt. Så smörngom så
körde man ut gödslen på det blivande
potatislandet och bredde (strödde) ut
den, sedan skulle den töaras (äras)
mer med äder, ej Plog. då det var
färdigt någon gång så fick det ligga
okarvat tills man blev färdig att
sätta det beredde näst för hur fort
potatisen visade brodd i spiltan.

Så fort dom nu var lagom grodda
(visade växt) så skulle dom skäras och
särteras.

Landsmålarkivet Uppsala 19304
K. J. Nilsson. 1948. HÄSSLEBY
SMÅL.
Frgl. 27

ty det var inte alla som var dugliga
att sätta, ty hadde dom ej skjutit
brudd war dom odugliga. Vid skärning
så war det både två i tre man ty
det gick ej fört. då dom nu skurit
i sätterat en dag, så sattes dom
under tiden så harrades landet som
var trasat. Nu östes alla skurna bi-
=tar i dyngeskrovet och kördes ut på
landet (äkren), och så började sätningen.

På en Hestgård där dom hadde
flera par oxar hadde vi två par
samtidigt, vid sätningen, då kördes
det så att man fick sätta bitar i
varje fara, men man måste vara många
att plöcka i färorna så att dom som
körde ej blev sinkad då dom vände.
På detta sätt fört gick det till alla
var satta, men det kanske tog flera
dagar.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
K. J. Nilsson. 1948. HÄSLEBY
SMÅL.
Frgl. 27

Vid mindre landtbruk är dett
 vanligt att dom har blott en häst då
 dom sätter potatis, alla sättpotatis
 väste behandlas som ovan är sagt.
 lika så jorden om dom har mycket
 eller lite. Potatisen harvas ej förr
 än dom börjar sticka upp ur jorden
Rossädden

Detta kommer sist av all sädd
 den säss vanligast på drill på
 högt upkupaad jord vallar, nu har
 dom små skjut maskiner dom sår
 med, denna maskin skjuter dom ^{fram} ~~det~~
 på drillens bygg, då maskiner^{na} släpper
 fröet under gängen, då området är
 sätt så har dom en liten handväst
 så bred att han räcker över två
 drillar, å med den bultar man över
 drillarnes topp, den drages med en hand.

Det var ingen ledighet att vänta efter
 sådenns slut, utan tvärt om värre,
 ty nu hade tjälen gått ur jorden och
 dagarna ökade och sömnad ökade arbetss-
 tiden till 10-12 timmar, så tjölös-
 ningen gått över så skulle vägarne gån-
 = sas i första hand länsvägarna, till
 när sysseln utlystes, det blev nu att
 köra grus både natt i dag samt laga
 vägstrummo i rensa upp-diken på
 vissa ställen, även laga byvägar.
 Vidare blev det att gå till skogen
 i hugga virke i köra fram i högna
 gårdesgårdar i laga de gamla, samt
 bygga stället (skyttelle) vid både
 åker och ång, samt laga broar om
 möra rutna och osäkra ^{stans}, vidare så
 kanske man behöfde hugga sådeskrakar
 (stakar) både till gårdesgårdar och såd.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson. 1948. HÄSLEBY
 SMÅL.
 Figl. 27

Karsje en hel del sommar ved låg
 skuggen på vedbacken, den måste hugg-
 =as upp, Emellanarbete måste man ta
 någon trinne på rågträden, den skulle
 som ovan sagt vara upptörad före
 Midsoommar, som sagt, det fanns oändligt
 med nödvändigt arbete som skulle
 utföras innan stätern började, ty
 sedan bleo det ingen tid.

I trädgården var också mycket att
 göra, träd & buskar och landen skulle
 gödslas och gravas, men själva frö-
 =sanningen fick kvinnorna utföra,
 eller göra själva. Ej minsta arbetet var
ångrojningen, Lövängarna skulle nässas
 & göras fria från löv & nedfallt sådet
 räs från träden under vintern, med
 detta arbete fick Karlarna hjälpa till
 Det var i allmhet ett långt tråkigt arbete.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson. 1948. HÄSLEBY
 SMÅL.
 Frgl. 27

Vidare så skulle värtiset böras ut till
 årtlandet å årtens risas insom dom kom
 upp. Så fort det började bli grönt så
 släppte fären ut, då skulle kätten ösas
 (kåsar) ut och rengöras, även så hos
 svinn å kalsor, smögödslen togs till att
 gödsla det b. radiga korset med vilket
 såddes sent, eller i 5. te veckan. Wete
 var inte ~~var~~ ^{minst} brukligt att så, det
 till ^{kom} ~~god~~ ^{minst} jag på 1890. talet, och det var
 en sort som såddes på hösten, vid
 samma. Täd som rågen, korset fick
 årsätta vetet på den gamla tiden.

Hur böner såddes och användes är
 obekant, det var troligast en trädgårds-
 växt. Liksom kårot. Kårotfröet såddes
 i bredsäd på trädgårds land eller drivbänk
 och plantorna utsattes sedan på kalljord
 på samma sätt förfäres med vittkålsfrö
 och Blaukål.

Landsmålsarkivet Uppsala 19304
 K. J. Nilsson. 1948 HÄSLEBY
 SMÅL.
 Frgl. 27